

Wat is een heerlijkheid?

Ontstaan

De heerlijkheden ontstonden in de vroege middeleeuwen. Grondbezitters en kerkelijke leiders verwierven economische, politieke en juridische macht over stukken land. Zij noemden zich 'heer' en het gebied waarover zij gezag uitoefenden een 'heerlijkheid'. Ze bouwden er versterkingen van waaruit ze het gebied verdedigden en bestuurden.

Droog en veilig

Veel plaatsen in het Land van Maas en Waal komen voort uit zo'n heerlijkheid. Meestal liggen ze op een hoger deel in het landschap: een oeverwal of een rivierduin. Het zijn de plekken waar zo'n 5000 jaar geleden ook de eerste boeren zich vestigden. Zo waren ze veiliger bij overstromingen en konden ze de omgeving in de gaten houden. Twee argumenten die ook voor de heren zwaar wogen.

Hoog en laag

Wie een heerlijkheid bezat, bezat niet altijd het grondgebied. De heren hadden wel altijd bepaalde rechten in het gebied. Bijvoorbeeld het recht om er te jagen, belasting te heffen of recht te spreken. In een hoge heerlijkheid mocht de heer de doodstraf uitspreken en voltrekken. In een lage heerlijkheid mocht hij alleen rechtspreken over kleine vergrijpen en geen lijfstraffen uitspreken.

Het einde

Vanaf de 13de eeuw verloren veel heerlijkheden hun zelfstandigheid. De meeste heerlijkheden werden onderdeel van graafschappen, hertogdommen of bisdommen. In 1848 maakte de grondwet een definitief eind aan de heerlijke rechten. Wel bleven enkele rechten bestaan, zoals bepaalde jachtrechten en het afpalingrecht bij eendenkooien.

2

Tekst: Rake taal

Heerlijkheid Leur

De eerste heer van Leur wordt tussen 1275 en 1295 genoemd in een lijst van leenmannen van de aartsbisschop van Keulen. Het is Guilmo de Lore oftewel Willem II van Millen-Leur. In 1311 nemen de Cisterciënzermonniken uit Camp (net over de Duitse grens) Leur over. Ze brengen Leur economisch in ontwikkeling door het stichten van vele kloosterboerderijen. Na 1621 komt de heerlijkheid in handen van verschillende families, waaronder de Van Balverens en tot op de dag van vandaag de Van Verschuers.

1

Kerk te Leur - Van Balverenlaan

In de 9de eeuw stond hier al een houten kerkje. Later is dit vervangen door een tufsteen exemplaar. De Cisterciënzers vergroten de kerk in de loop van de 14de, 15de en 16de eeuw in baksteen in gotische stijl. Op de gewelven van het koor brengen ze prachtige schilderijen aan. In de tachtiger jaren van de vorige eeuw is de kerk gerestaureerd.

Met de rug naar de kerk rechtsaf (Van Balverenlaan). Na ca. 150 meter zie je rechts de ingang van het Leurse bos. Deze herken je aan de slagboom en stenen zuilen met leeuwen erop. Afstappen en te voet naar huis Leur.

2

Huis te Leur - Van Balverenlaan 8

Huis Leur wordt in 1787 door Christiaan van Balveren gebouwd in classicistische stijl. Zoals elk adellijk huis uit die tijd bevindt het woongedeelte zich op de 1ste verdieping. Het huis wordt omgeven door een in de 18de en 19de eeuw aangelegd bos. Achter het huis bevindt zich een visvijver en een ommuurde moestuin met oranje en druivenkas.

Terug naar de fiets en verder op de Van Balverenlaan. Daarna linksaf richting 68, volgen tot de kerk in Hernen.

Heerlijkheid Hernen

De eerste heren van Hernen, leenmannen van de aartsbisschop van Keulen, komen uit het Duitse Herne. Aan de Elst werpen zij rond 1050 een motteversterking op: een houten burcht op een kunstmatige heuvel. Nadat in 1357 de heerlijkheid uiteenvalt in een Gelders en een Kleefs deel bouwen de Van Driels op het Gelderse deel rond 1350 het huidige kasteel. In 1442 wordt Hernen weer één geheel onder Gelre. Vele families worden met Hernen beleend. In 1940 schenkt Anna Metelercamp van Bronckhorst - den Tex het kasteel aan de Vrienden der Geldersche Kasteelen.

3

R.-k. St. Jodocuskerk - Dorpsstraat 35

Deze kerk is tussen 1891 en 1893 gebouwd over het eenbeukige gotische kerkje dat de heren van Hernen rond 1360 bouwden. Het is een neo-romanogotische kruisbasiliek. Opvallend zijn de vele halfronde uitbouwsels of absiden.

3

4 **Kasteel Hernen** - Dorpsstraat 40

Kasteel Hernen is na de opdeling van de heerlijkheid in 1357 gebouwd door de Van Driels, leenmannen van de Gelderse hertog. De laatste grote uitbreiding vindt plaats onder de Van Wijhes rond 1550. Na 1650 is het kasteel nauwelijks meer bewoond. Daardoor weet het haar middeleeuwse karakter goed te behouden.

Met de rug naar de kerk rechtsaf. Volg 71 richting Bergharen.

5 **De Steenovens** - Stompendijk

Onder het weiland aan de overzijde van de weg liggen de restanten van veldovens. Het is zeer waarschijnlijk dat de Cisterciënzers deze ovens ontwikkelden voor de bouw van hun kerken en boerderijen. Ook de heren van Hernen lieten hier rond 1350 stenen bakken voor hun kasteel.

Volg 71, 72, 90

Bergharen

Als circa 1300 het Ambt van Maas en Waal wordt ingesteld komt in Bergharen een heuvel op de plek van de huidige hoeve 'Heuvelrust' met Galgenberg. De Gelderse Ridder-schap vergadert jaarlijks in de door de Cisterciënzers vergrote kerk. Kerkelijk valt Bergharen eerst onder Leur. De Cisterciënzers hebben er verschillende uithoven en stichten een gebedsplaats op de Kapelberg.

6 **St. Annakerk te Drieën** - Dorpsstraat 46

De aan St. Anna te Drieën gewijde neogotische kerk is gebouwd in 1893. De kerk heeft een kruisvormig grondplan en is gebouwd van rode baksteen met een spaar-zame toepassing van natuursteen. De kerk bevat belangrijke kunstwerken, zoals een doopvont en een Piëta.

Volg 90. Ter hoogte van de afslag met de Elzendweg loopt een pad richting Kapelberg. Hier afstappen om deze te bezoeken.

7 **Kapelberg: Onze Lieve Vrouwe ter Nood Gods**

In de 14de eeuw stichten de Cisterciënzers op deze berg een gebedsplaats met een kleine kapel, compleet met een Piëta: een beeld van Maria met een gestorven Jezus op schoot. De linde erbij heet in de volksmond 'het heilig bumpke'. De watersnoodramp van 1926 en de Tweede Wereldoorlog maken de gebedsplaats weer belangrijk. Elke meimaand is er een processie.

8 **Molen De Verrekijker**

Deze beltmolen uit 1904 is een windmolen die staat op een natuurlijke of kunstmatig opgeworpen heuvel. De oudste gegevens van een molen op deze locatie gaan terug naar 1313. De huidige molen is in 1984 gerestaureerd en is nu een woonhuis (niet te bezichtigen).

Terug naar de Molenweg en verder richting 89

9 **Voormalige boerderij De Munnickhof** - hoek Hoekgraaf/Molenweg

Op deze plek stond de centrale uithof (kloosterboerderij) van de Cisterciënzers. Naast De Munnickhof zijn er meerdere uithoven zoals De Sunten onder Bergharen en De Alde Winckel.

Volg 91, 92

10 **Vrouwenconvent Onze Lieve Vrouwe op de Holtmeer** - Vijfprong

De hoogte bij de vijfprong heet Mariaberg, of ook Kloosterberg of Holtmeer. Op deze plek stichten de heren van Batenburg, begin 15de eeuw het Vrouwenconvent (nonnenklooster) Onze Lieve Vrouwe op de Holtmeer. Dit wordt later een Franciscanenklooster.

Volg 53, 57

Heerlijkheid Horssen

De geschiedenis van de hoge heerlijkheid Horssen gaat ver terug. De bewoners van de versterkte hoeve in het bos stichten de kerk. Dat geeft hen het recht de priester te benoemen en tienden (belasting) te innen. In de loop van de 14de eeuw komt Horssen onder Gelre en worden de Van Appelterns met de Heerlijkheid beleend: Horssen is geen hoge heerlijkheid meer. Van de 15de tot de 17de eeuw komt Horssen onder Batenburg. In 1646 wordt Horssen weer een zelfstandige heerlijkheid. Hieruit komt de gemeente Horssen voort zoals die tot 1984 heeft bestaan.

11 **Huis Horssen** - Zelksestraat 14

Het huidige huis Horssen is het rentmeestershuis dat behoorde bij het oorspronkelijke huis van Horsse, dat in de 19de eeuw werd afgebroken. Sober van opzet heeft het huis aan de voorkant een voorname uitstraling. Ook indrukwekkend is het monumentale toegangshek aan het begin van de officiële toegangslaan aan de Zelksestraat. In het landschappelijk park om het huis zijn resten van de 18de-eeuwse tuinaanleg nog te herkennen.

Volg 10

Kerkenbuurt

De zogenaamde 'Kerkenbuurt' vormt het oudste gedeelte van Horssen. Op deze donk ontstond het dorp. In de loop van de tijd zijn hier drie kerken gebouwd.

12 **De hervormde kerk** - Kerkpad 7

In 1822 komt er voor de protestanten in het dorp een kerkje. Het is een driezijdig gesloten zaalgebouwtje met pastorie. Boven de ingangsevel staat een met pannen bedekt zeshoekig klokkentorentje, met leliekruis en haan. Het kerkje is sober ingericht.

13 **De r.-k. St. Antonius Abtkerk** - Kerkstraat 7

In 1910 verrijst de nieuwe drieschepige, neogotische St. Antonius Abtkerk. Het is opgetrokken uit donkerrode baksteen en een bescheiden hoeveelheid natuursteen. Het interieur bestaat uit lichtgekleurd baksteen met speklagen van natuursteen.

- 14** *De voormalige St. Bonifatius, na 1800 St. Antonius Abtkerk* - Kerkstraat
De huidige kerk is voortgekomen uit een tufstenen zaalkerkje uit de 11de eeuw en gewijd aan niemand minder dan St. Bonifatius. In de 14de eeuw is dit kerkje vervangen door een eenbeukige kerk in gotische stijl, in rode baksteen met toren en verhoogd koor. Bij de restauratie in de 19de eeuw worden in het schip rondboogvensters aangebracht. Het schip ziet er daarom ouder uit dan het is.

Blijf 10 volgen: de Rijdt. Deze maakt een bocht naar links en volg 55

Heerlijkheid Appeltern

Heerlijkheid Appeltern is een van oorsprong Gelders leen. Tijdens de Republiek worden door de Staten van Gelre verschillende andere families met de heerlijkheid beleend. De beroemdste daarvan is de familie Van der Capellen tot den Poll. In het geheim schrijft Joan Derk van de Capellen in 1787 op het kasteel het oudste democratisch handvest van Nederland: 'Aan het Volk van Nederland'.

- 15** *Stoomgemaal 'De Tuut'* - Maasdijk 1, 2 en 3
Dit stoomgemaal uit 1916 regelt de ontwatering van het zuidoostelijk deel van het Land van Maas en Waal. In de afgelopen jaren is het gemaal gerestaureerd en is een van de stoommachines hersteld. Enkele malen per jaar staat het gemaal nog 'onder stoom'. Even verderop ligt het elektrisch gemaal 'Bloemers' (1965), dat zijn taak heeft overgenomen.

16 *Huis Appeltern* - Maasdijk 6

Op de noordoosthoek van het omgrachte kasteelterrein staat een kubusvormig pand. Het is de 18de-eeuwse noordvleugel van het in 1881 gesloopte 17de-eeuwse 'Huis te Appeltern'. In de zuidmuur zijn drie wapenstenen ingemetseld van vroegere bewoners: Sweerts van Landas samen met Van der Elst (1686), Van Rechteren en Van der Capellen (1786) en Van Dedem en Van Rechteren (na 1892). De Van Rechterens hebben in 1881 het grootste gedeelte van het oorspronkelijke Huis afgebroken. Buiten de omgrachte buitenplaats bevinden zich twee bouwhuizen van circa 1800. Van de voormalige 17de-eeuwse tuinaanleg zijn summere resten over. Het gehele complex is nu in handen van de Maatschappij van Welstand.

- 17** *Hervormde kerk* - Maasdijk 18
Deze kerk is één van de oudste kerken in het land van Maas en Waal. De nog bestaande tufstenen toren stamt uit het begin van de 12de eeuw. De kerk is gewijd aan St. Servatius en komt rond 1600 in protestantse handen. Het schip raakt in verval. In 1859 wordt tussen de nog staande delen een nieuw eenbeukig schip gebouwd.

Volg 56, 73. Ga bij Batenburg rechtdoor de Grootestraat op. Ga linksaf de Molendijk op.

Heerlijkheid Batenburg

Batenburg wordt voor het eerst vermeld in 1080. De eerste heren bouwen op een zeer strategische plek een motteversterking. In 1315 trouwt Willem van Bronckhorst met de erfdochter Johanna van Batenburg. Met de Bronckhorsten gaat Batenburg een belangrijke rol spelen in Gelre. Zij stichten het stadje en slaan een eigen munt. Moeilijke tijden maakt Bronckhorst-Batenburg mee in de Tachtigjarige oorlog. Gijsbrecht en Dierik van Bronckhorst-Batenburg worden in 1568 door Alva in Brussel onthoofd. Na de Bronckhorst-Batenburgers komen de Van Hornes en tenslotte de graven Van Bentheim.

- 18** *R.-k. kerk St. Victor* - Molendijk 3
De nieuwe aan St. Victor gewijde rooms-katholieke kerk uit 1873 is een ontwerp van architect C. van Dijk. De neogotische kerk heeft een driebeukig basilicaal schip en een koortje. Het is opgebouwd uit rode baksteen en natuursteen, o.a. aan lijstwerk en balustrade. Recht achter de nieuwe St. Victor bevindt zich de oude uit circa 1050.

Volg 69. Ga het pad naast Molendijk 11 in om ruïne Batenburg te zien.

- 19** *Ruïne Batenburg* - naast Molendijk 11
De Bronckhorst-Batenburgers bouwen de oorspronkelijke motteversterking uit de tijd van de eerste heren van Batenburg om tot een geduchte ronde burcht. In 1530 verwoest Karel van Gelre het kasteel, waarna herbouw volgt. De Van Hornes maken er een illuster slot van, omgeven door een kasteeltuin en parkbos. Na de verwoesting door de Fransen in 1789 wordt het slot niet meer herbouwd. In de jaren tachtig van de vorige eeuw wordt de ruïne grondig gerenoveerd. De ruïne is nu in bezit van Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen.

Terug naar de dijk en volg deze verder richting 69

- 20** *Windkorenmolen* - Molendijk 15
Aan de Molendijk staat een gesloten standerdmolen uit het einde van de 18de eeuw. Het hoort bij de heerlijkheid Batenburg en herinnert aan het maalrecht, dat de boeren dwong hun graan op deze molen te laten malen.

Volg 68

- 21** *Boerderij 'De Wijnakker'* - Neerveld 7/8
Deze herenboerderij uit 1860 is een typisch voorbeeld van een grootschalig gemengd bedrijf, waarvan er velen in de loop van de 19de eeuw in het Land van Maas en Waal werden gebouwd.

Volg 68, 67

- 22** *Hernense molen* - Molenhoek
Een in 1745 door baron Jacobus de Steenhuis te midden van de akkers gebouwde beltkorenmolen. In Latijn staat op de gevelsteen boven de inrit 'laCobUs: De: steenhUys: Is est: qUl: sIC: Me: eXt UXIt'. ('Jacobus van Steenhuis is degene die mij zo heeft gebouwd')

Volg 67, 66 terug naar het bezoekerscentrum.

Algemene informatie

Startpunt fietsroute

Bezoekerscentrum Land van de Heerlijkheden
Van Balverenlaan 1b, 6615 AH Leur.

Voor openingstijden zie www.glk.nl/heerlijkheden

Deze fietsroute sluit grotendeels aan op het knooppuntennetwerk. Bij de locaties waar hiervan afgeweken wordt is een routebeschrijving opgenomen.

Routebeschrijving

A50 Arnhem - 's-Hertogenbosch. Op knooppunt Bankhoef de A326 richting Nijmegen. Daarna afslag Bergharen. Onderaan de afslag rechtsaf. Op de rotonde rechtsaf op de Hernenseweg. Daarna afslag Leur. Parkeren bij restaurant de Leurse hof. Vanaf deze parkeerplaats is het ca. 50 meter lopen naar het bezoekerscentrum.

Horeca onderweg

Leur: Restaurant De Leurse Hof, Leurseweg 4,
www.leursehof.nl of tel: (024) 642 22 41

Hemen: Café de Toekomst, Dorpstraat 20,
www.cafeesterijdetoekomst.nl of tel: (0487) 53 12 62

Batenburg: Uitbaeterij De Viersprong, Grootestraat 44,
www.uitbaeterijdeviersprong.nl of tel: (0487) 54 16 69

Appeltern: Pannenkoekenhuis 't Sprookjeshof, Maasdijk 12,
www.t-sprookjeshof.nl of tel: (0487) 50 23 39

Niet direct op de route:

Appeltern: Moeke Mooren, Blauwe Sluis 1b,
www.moekemooren.nl of tel: (0487) 54 18 72

Appeltern: Herberg 't Mun BV, Molenstraat 10,
www.mun.nl of tel: (0487) 54 14 45

Geldersch
Landschap
&
Kasteelen

www.glk.nl

Geldersch Landschap & Kasteelen
Postbus 7005
6801 HA Arnhem
Telefoon (026) 355 25 55
(kantooruren)

Geldersch
Landschap
&
Kasteelen

Heerlijkheid fietsroute

Land van Maas en Waal, omgeving Horssen

© GLK, aug 2014

www.glk.nl

- Lengte 29 km
- Deze fietsroute sluit grotendeels aan op het knooppuntennetwerk
- Start vanaf bezoekerscentrum Land van de Heerlijkheden te Leur

Deze fietsroute voert u door heerlijkheden Leur, Hemen, Horssen, Appeltern en Batenburg